

III.

Calques linguistiques.

Este aproape un curent printre filologii care se ocupă cu studiul limbilor balcanice ca, ori-decât-ori dau de căte un cuvânt cu origine necunoscută, dar care este același la unele sau toate limbile balcanice, să admită că este de proveniență slavă, albaneză sau chiar greacă, însă numai românească nu.. Așa bună oară, ca să dau numai câteva exemple cunoscute, cuvintele *bălaur* (care există în rom., alb., sârbocr. și gr.), *codru* (rom., alb.), *baciu* (rom., alb., bulg., sârbocr. gr. etc) se socotesc de cele mai multe ori ca intrate în română, când în realitate pot să fie și românești și numai de la noi să fi trecut în alte limbi,

Desigur că acest curent care se manifestă mai mult la cercetători străini și în special bulgari (cfr. St. Romanski, *Lehnwörter lateinischen Ursprungs im Bulgarischen*, în XV. Jbr. d. Inst. f. rum. Spr.), se explică până la un punct din prea marele credit pe care l-a avut limba română la celealte limbi balcanice și în special la limbile slave. Multimea cuvintelor slave din aceste limbi pătrunse în română face pe fiecare să credă, la primul moment, că originea cuvintelor despre care este vorba trebuie să fie căutată în afara de domeniul limbii române. Si cu toate acestea multe dintr'însele și-azu luat obârșia, din limba română, iar altele au fost decalcate după cuvintele românești.

Unul dintre aceste din uimă este și cuvântul *flori*, întrebuițat în ținutul Năsăudului precum și în alte părți,*) cu înțelesul de „menstruație“ și despre care N. Drăganu a vorbit pe larg în revista „Transilvania“ anul XLI No. I—II din Ianuarie-Aprilie 1910, p. 47, derivându-l din lat. *fluores* (menstrui). Originea cuvântului este asigurată și de forma franceză *flueurs* precum și cea actuală *fleur* (cfr. Hazfeld-Darmesteter, *Dictionnaire Général*, p. 1075) admisă de *Dicționarul Academiei* și de

[*) După o comunicare a lui N. Iorga, expresia *flori de lună* e cunoscută și prin Moldova S. P.]

(Meyer-Lübke *Rom. Etym. Wb.* No. 3390). Este, prin urmare, incontestabil că nu avem a face cu o însemnare metaorică a cuvântului „floare“, ci cu însuși „fluores menstrui“, aşă cum se găsește și la baza cuvântului francez.

Ceea ce pare curios, acum, este faptul că cuvântul acesta, astăzi cu o întrebuițare mărginită, a fost copiat, sau, ca să mă servesc de termenul consacrat, a fost decalcat de Bulgari, de Sârbi și de Albanezi, cu care Români au stat în atingere încă din timpurile cele mai vechi. Și fiindcă în cuvântul *flori* ei nu vedea decât forma plurală a lui *floare*, acestui cuvânt din limbile în chestdiune, i s'a mai adăogat și al doilea înțeles de „*fluores menstrui*“. Astfel la Albanezi, cuvântul *l'ul'e*, în afară de înțelesul propriu de „*floare*“, mai are și pe acela de „menstruation“ (G. Meyer, *Etym. Wb. d. Alb. Spr.* p. 250), înțeles desigur străin, după cum cu drept cuvânt, a recunoscut și K. Treimer, discutând etimologia cuvântului: „Menstruation ist eine anscheinend unverständliche Nebenbedeutung und lag aller Wahrscheinlichkeit nach auch in *l'ul'e* ursprünglich nicht drinnen“ (*Mitt. d. Rum. Inst. an d. Univers. Wien I B.* 352). — La Bulgari, de asemenea, cuvântul *tsvětje* „*floare*“ mai are și înțelesul de „scurgere (curățenie) la femei care se întâmplă în fiecare lună“ (očistenie u ženskite koeto stava vsiakoi měsets), și i se mai zice: „měsečina, měsets, žensko vrěme, pranje“. (Naiden Gerovz, *Rěčnikъ на българскъ язикъ*). — În fine la Sârbocroați, cuvântul *tsvijet*, pe lângă „*floare*“, mai însemnează și „menstruum“: žensko vrijeme, pranje, pranitsa mjesečina. Činiti doći ženi tsvit (se pare că muierii îi vine perioadă) A. Vladimirović, ap. D. Daničić, *Rječnik* etc. Vol. I. 864.

După cum la Francezi, pe lângă întrebuițarea lui sub forma ce ne preocupa „fleur“ se mai zice și „fleurs blanches“ (leucorrhée de la femme) tot aşă și la Sârbocri., în afară de „*tsvijet*“ se mai zice și „bijeli tsvijet“ (flori albe), aşă cum îl găsim în următorul citat: *Kad te bolest tada je bijeli cvijet: u vrijeme ad točja ženskoga, koje reku bili cvit.* A. Karadžić ib. Desigur că această din urmă expresiune n'are nici o legătură, ca chestdiune de derivatiune cu cea franceză sau cu oricare alta ce se va mai fi găsit în celealte limbi românice. Ea

trebuie să fie sau decalcată după expresiunea românească, care după o comunicare a domnului N. Drăgan se aude prin părțile Năsăudului și astăzi: „flori albe“, având înțeles de „scursoare albă“ provenită din boli lumești, sau să se fi format în limba sârbo-croată, ca metaforă, din momentul ce cuvântul *tsvijet* (period) există în limbă.

Se înțelege de la sine că pentru ca acest cuvânt să ajungă să fi decalcat de toate limbile balcanice, afară de limba greacă, la început trebuie să fi fost cunoscut în întreg teritoriul limbii române. Așa se poate înțelege cum a putut pătrunde până și la Albaneji, atunci când Aromâni — vorbesc mai ales despre cei din Macedonia, — nu-l cunosc. În privința aceasta se poate spune cu siguranță că în străromână existau amândouă expresiunile din limba latină: *fluores* (menstrui), păstrat în dacoromână și *mensis*, primitivul lui *menstruum*, -i sau *menstrua*, -orum, în: *mulieris mensis* sau, mai des, la plural *mulierum* s. *feminarum menses* (cf. Georges, Lat.-Deutsches Handw.) păstrat până astăzi la Aromâni. În acest dialect se spune *il' vine meslu* sau *are meslu*. În multe părți se întrebunează și cuvântul *arada* „rând“ (gr. *ἀράδα*, lit. *ἀραδία*, alb. *radh*) în *il' viniră arăzle* (îi veni periodul).

Dacă însă acum, cunoscându-i originea, este ușor să stabili din ce anume limbă s'a făcut acest calque linguistique, nu tot așa ușor este să ști dacă toate celelalte limbi l-au decalcat direct din limba română, lucru aproape cu neputință — sau s'a făcut de la una la alta, pe baza bilingvității așa de răspândită la popoarele balcanice.

Domnul L. Spitzer ocupându-se cu originea acestui cuvânt¹⁾ arată că el nu se găsește numai în limbile franceză și română, după cum este dat în REW., dar și în vechea prov. *flors*, în span. *flor*; iar Littré îl dă și pentru italiana *fiori* „il mestruo“, la Francesco Redi (sec. 17., după Petrocchi). În afară de aceasta, cuvântul nu este atestat numai pentru sec. XVI, ci, după Littré, încă din sec. XIV, (forma engleză *flowers*, cu această însemnare, datează încă de la 1400), iar forma lui de astăzi pentru

¹⁾ Archiv fur das Studium der neueren Sprachen und Literaturen. Band 139, Heft 1–2 p. 89,

vechea prov. trebuiă să fie **fioörs* pentru *flors*. Se înțelege că toate aceste observații sănt foarte juste, decât la uniformizarea acestor două forme: *fluor* și *flor* — încă din limba latină — a contribuit foarte mult, după cum însuși domnul L. Spitzer recunoaște, pe de o parte omonimitatea lor, iar pe de altă parte tendința eufemistă izvorită din aceeași interdicțiune proprie oricărui *tabù*. Aceasta reese și maj mult din cele spuse de Nicéforo (în „Le génie de l'argot“ citat de autor): Le sang de la menstruation ainsi que le sang de la défloration est sacré, puisqu'il représente le sang de la race et puisqu'il contient un principe spirituel : l'âme du vivant (c'était aussi l'opinion des Juifs, des Romains, des Arabes).

Că aceste două momente, și în special cel dintâi, au contribuit la păstrarea lui *fluores* încă până astăzi, aceasta se poate deduce și de acolo că pe când popoarele românești îl au aproape toate, dintre celealte neamuri nu-l au decât acelea care au venit în contact cu acestea: la răsărit îl au Bulgarii, Sârbii și Albanezii, decalcat de la Români, iar la apus îl au Germanii¹⁾ de la Francezi. În orient lipsește numai la Greci, pentru că contactul lor cu Români în timpurile vechi n'a fost mare, iar la apus la toate celealte popoare germanice. Se înțelege că în privința aceasta nu mai puțin caracteristic este și faptul că pe când popoarele slave de sud (Sârbii și Bulgarii) îl au aşă după cum am văzut mai sus, celealte popoare slave, cu care Români n'au venit în contact mai des, nu-l posedă.

Această singură constatare ne dovedește că, indiferent dacă forma românească vine de la *fluores* sau *florem*, traducerea ei în limbile slavice de sud și în albaneză a fost făcută din limba română, după cum traducerea ei germană din limba franceză. La Sârbi și Bulgari nu poate fi vorba despre o formă metaforică, având ca tertium comparationis culoarea, de oare ce ca nu există ca atare și la celealte popoare slave. De asemenea nu se poate produce nici în mod izolat în fiecare din aceste limbi, de oare ce cuvântul având atâtea denumiri eufe-

1) Blume „monatliche Zeit der Frauen“ în Moriz Heine, *Deutsches Wörterbuch* Leipzig 1905, citat și de autor.

mistică (měsets, měsetčina, žensko vrěme etc.) nu se simteă nevoie să se recurgă la o altă formă metaforică.

Un alt caz de calque linguistique ne înfățișează și cuvântul *carte*, cu înțelesul de „scrisoare“ și „carte de studiu“. Domnul P. Skok crede că aceste înțelesuri sănt decalcate după acelea pe care cuvântul *kniga* le are în sârbește, din singurul motiv că înțelesurile din l. română nu se mai întâlnesc la celelalte limbi române (Arhiv f. Sl. Phil XXXVII, 23).

Se vede că d-l Skok s'a luat numai după Dicționarul lui Berneker, în care înțelesul de „scrisoare“ este dat numai la Sârbocroați. Însă, de fapt, această însemnare o are cuvântul și în bulg., și cu acest înțeles *kniga* este singurul cuvânt întrebuințat în limba populară. Forma *pismo* „scrisoare“ se întrebuițează mai mult în limba literară. *Mi proslovi tajka kniga ta vižku kakž mi piše* (citește-mi această scrisoare și vezi ce-mi scrie) Gerovъ o. c. Tot aşă și cu înțelesul „carte de studiu“. *Učisja Gherghi nř kniga, Hubava kniga nauče, Stava-mu Gherghi gramatik?* (Gh. învață la carte, bună carte îmi învață, Gh. îmi ajunse grămatic) ib. În afară de Bulgari, cuvântul, după cum se știe, există și la Albaneji. Acì, pe lângă *leter*, mai avem și forma mai populară *karte* (cit. carta): *A dì tì sa "ban řu karte taukli per pri jašta?* (știi tu cât face o scrisoare recomandată pentru streinătate?) — Dacă vom trece acum la celelalte limbi s'ave, vom vedea că în nici una din ele nu se găsește înțelesul de „scrisoare“. Se înțelege dar că avem a face cu un înțeles balcanic. În condițiunile acestea el nu putea veni decât de la Români, căci numai acì îl întâlnim cu toate înțelesurile formei latine *charta*, „hârtie, scrisoare, carte de studiu“, dintre care cel dintâi s'a păstrat încă până astăzi în dialectul arom.: *Carte albă tră scriare cărți* (hârtie albă de scris scrisori.) Acest înțeles trebuie să se fi păstrat și în dialectul drom. până la pătrunderea cuvântului „hârtie“, din care apoi s'a desvoltat înțelesul de „document“ și popularizat în proverbul: „ai carte, ai parte“. De altfel înțelesul de „scrisoare“ nu s'a păstrat numai la noi, ci și în celelalte limbi române: provențala, catal., span. și portugheza (cfr. M.-Lübke o. c.), ceea ce este o dovedă

și mai puternică că în Balcani înțelesul „scrisăre“ este de origine românească.

Un calque din albaneză în aromână este următorul: În dialectul arom. cuvântul *voiu* „vreau“ mai însemnează în Epir (la Aromâni din Sud) și „sânt dator, datorese cevă cuivă“, o însemnare care-i cu totul opusă înțelesului propriu ce are cuvântul în toate dialectele române. *Părazli și și vream, și-l dedü.* Căți păradz și voiu? „banii ce-ți datoriam, și-i-am dat. Căți bani îți sânt dator?“ (La Pap. *Basme* și alte exemple). Forma *voiu* cu acest din urmă înțeles trebuie considerată ca un cuvânt aparte și, ca înțeles, trebuie căutat în una din limbile balcanice de unde a putut fi decalcat. Pentru dial. aromân va trebui să ne îndreptăm mai întâi la limba greacă. Aci găsim verbul Θέλω cu însemnarea de „a fi dator“ pe lângă aceea obișnuită de „a voi“ δὲν τοῦ Θέλω πλέον πολλά „nu-i mai datoresc mult“. Cum însă și la Greci acest înțeles nu poate fi original, întrucât Θέλω din limba veche nu avea decât înțelesul de „a voi, a trebui“, el este decalcat, la rândul lui, dintr-o altă limbă balcanică, care nu poate fi alta decât limba albaneză. Aci avem *duań dua* (*gheg*) *du* cu primul înțeles „sânt dator, datoresc, trebuie“ și apoi acela de „vreau, iubesc“. *Sa pare te du?* „câte parale îți datoresc?“ Este greu a se ști dacă acest calque, la Aromâni, s-a făcut din limba greacă sau direct din limba albaneză. Ceea ce ne face să crede că înțelesul arom. a fost decalcat din cel grecesc, este faptul că în înțelesul acesta nucunoscut la nord, unde influența alb. este mult mai intensă. Însă ea nu este exclusă dacă ne gândim că și înțelesul al treilea din dialectul ar. „a iubi“, care ar putea veni din albanezește, nu există la Greci.

T. Capidan

IV.

Câteva cazuri de etimologie populară la nume de plante.

1. **Cruzătea** se întâlnește adesea (Ureche, *Dictionar francés-român*, s. v. *bruyère*; Ciotori, *Note despre Scoția*, în „Viața